

На правах рукопису

Шермет Марія Купріянівна

ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ
СЛАБОЧУЮЧИХ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ
В ШКОЛІ

13.00.03. – спеціальна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

00752319 (R)

AB 37.107

Робота виконана в Інституті дефектології АПН України

Науковий консультант - дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор
ЯРМАЧЕНКО Микола Дмитрович

Офіційні опоненти: - дійсний член АПН України, доктор
психологічних наук, професор
МАКСИМЕНКО Сергія Дмитрович

- доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
КОЗЛЕНКО Микола Опанасович

- доктор філологічних наук,
професор
ПЛУЖИ Марія Яківна

Провідна установа - Слов'янський державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться "25" березня 1997 р. о "14³⁰" год.
на засіданні спеціалізованої Вченої ради Д.50.28.01.
в Інституті дефектології АПН України
(252001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині
Інституту дефектології АПН України

Автореферат розіслано "24" лютого 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої ради

Собот Е.Ф. СОВОТОВИЧ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Удосконалення системи навчання слабочуючих дітей, діагностика їх психічного розвитку вимагає більш глибокого вивчення особливостей підготовки цієї категорії дітей до навчання в школі. Від того, яким буде зміст підготовки до навчання та саме як вона буде здійснюватись, залежить не лише якість шкільного навчання, а й формування особистості майбутнього учня. У державній національній освітянській програмі зазначено, що дошкільне виховання є "вихідною ланкою в системі безперервної освіти, становлення й розвитку особистості... вироблення умінь і навичок, необхідних для навчання в школі" (Прог. Освіта, 1992, с.1).

Проблему підготовки слабочуючих дітей до школи можна розглядати з різних позицій. Досліджувати, коли починати таку підготовку, як її здійснювати, що саме вкладати в зміст підготовки дитини зі зниженим слухом до навчання в школі. На початку 80-х років у нашій країні відбувся масовий перехід до навчання дітей з шести років, і підготовка до шкільного навчання здійснювалась упродовж їх перебування в дитячих садках, переважно в випускних групах.

Як засвідчує шкільна практика, в спеціальних школах для дітей зі зниженим слухом скоротився термін навчання на два роки. Але за рахунок навчання дітей з шести років, збільшився його термін на один рік в початкових класах. Звідси і необхідність розробки проблеми вивчення підготовки слабочуючих шестирічок до навчання в школі. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема вивчення специфіки розвитку тих слабочуючих дітей, які з різних об'єктивних та суб'єктивних причин не оволоділи повністю змістом програми спеціального

ЛНБ ім. В. Стефанишина
Міністерства освіти України

дошкільного закладу і виявилися непідготовленими до навчання в школі. Безумовно, що таким дітям необхідна своєчасна, науково обґрунтована кваліфікована допомога, реалізована адекватними педагогічними засобами ще в дошкільному віці. У сучасній сурдопедагогічній літературі є цілий ряд наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, які присвячені проблемі вивчення розвитку дітей з вадами слуху (К. Д. Бойко, Р. М. Боскіс, Л. С. Виготський, Е. П. Гроза, А. М. Гольдберг, О. І. Дячков, Н. Ф. Засенко, І. П. Колесник, К. В. Луцько, Т. Ф. Марчук, Н. Г. Морозова, Е. І. Пушін, Т. В. Розанова, М. Д. Ярмаченко і ін.). Проте, ці дослідження спрямовані на виявлення резервів розвитку глухих дітей і вироблення механізмів їх використання в системі шкільного навчання.

Слабочуючі ж діти мають дещо інші потенційні можливості розвитку, інший характер шкільного навчання (Р. М. Боскіс, А. Г. Зікеєв, К. Г. Коровін, Л. И. Тигранова, Л. С. Лебедєва). Так, у дослідженнях Р. М. Боскіс (1953, 1963, 1968) на основі глибокого аналізу експериментальних даних зроблені висновки про своєрідність мислення дітей зі зниженим слухом, розкрита природа так званої нелогічності їх мовлення. У слабочуючої дитини, виходячи з вказаних досліджень, структура змісту словесних значень носить, переважно, наочно-образний характер. Слова, якими користуються діти зі зниженим слухом, наповнені не понятійними узагальненнями, а зоровими уявленнями, і досить часто недиференційованими. Тому змістовно – суттєві кордони слів нерідко бувають, або ж надзвичайно вузькими, або ж надзвичайно дифузними. Звідси й виникає невірне використання слів, значні ускладнення в розумінні мовлення оточуючих, в розумінні прочитаних текстів. Лише поступово, з розвитком мовлення відбувається уточнення значень слів і становлення

понять.

Наочно - образний характер значень слів проявляється, за даними досліджень Р.М. Боскіс, в своєрідній дифузності слів, якими користуються слабочуючі діти.

Та ж наочність, образність засвоюваних значень слів проявляється в явищі, яке Р.М. Боскіс позначила як багатослівність глухих і слабочуючих. Своєрідність мовлення дітей зі зниженим слухом є визначальним для організації необхідних умов їх розвитку та формування як особистості. Вторинні відхилення обумовлені слуховим недоліком, стають причиною своєрідності сприймання, пам'яті та мислення даної категорії дітей. Це дає підстави для діагностичних помилок, коли слабочуючі діти змішуються з розумово відсталими.

Т.О. Власова, вивчаючи такого типу діагностичні помилки, прийшла до висновку, що зовнішня подібність з розумово відсталими дітьми знімається, якщо розібратися детально в суті аномалії розвитку і аналізі причин, які обумовили її виникнення (1954). Дослідження особливостей розвитку слабочуючих дітей повинне безпосередньо служити меті диференціальної діагностики.

В сурдопедагогіці і сурдопсихології приділяється велика увага розробці діагностичних методів, які дають підстави для визначення можливостей розумового розвитку дітей з вадами слуху, виявлення загальних здатностей до навчання (Р.М.Боскіс, Т.О.Власова, А.М.Гольдберг, О.І.Дячков, С.О.Зи-ков, Н.Г.Морозова, М.С.Певзнер, О.П.Носкова, Т.В.Розанова). В загальній системі досліджень розвитку слабочуючих дітей вивчення особливостей мовленнєвого розвитку та мислительної діяльності займає одне з центральних місць, тому що мислення є провідною ланкою в структурі інтелектуальної діяльності

всілому (Л.С.Виготський, А.Г.Зікеєв, К.Г.Коровін, Л.И.Тигранова). Ці дослідження, присвячені в основному характеристиці розвитку дітей з вадами слуху шкільного віку і склали передумови для вивчення проблеми підготовки даної категорії дітей до навчання в школі.

Проведені нами масові обстеження слабочуючих дітей підготовчих груп і підготовчих класів спеціальних навчальних закладів (біля 500 дітей) показали, що майже третина з них не засвоїли в повному обсязі зміст програми дошкільної підготовки. Попередній аналіз засвідчив, що непідготовленість значної частини дітей до навчання в школі обумовлена різними причинами: відставанням у психічному розвитку, педагогічною занедбанністю, часом і ступенем втрати слуху, неадекватними педагогічними умовами, в яких перебував дошкільник (стосовно дефекту та рівня розвитку), терміном перебування (а звідси і обсягом засвоєння знань, вмінь і навичок) слабчучого в спеціальному дошкільному закладі і ін.

Сучасні наукові дослідження в сурдопедагогіці та сурдопсихології ще не мають теоретично обгрунтованої і практично цілеспрямованої системи вивчення процесу підготовки слабчучих дітей до навчання в школі: відсутні дослідження особливостей мовленнєвого розвитку, як одного із основних показників загального розвитку дітей з недоліками слуху, наочно - образного мислення, саморегуляції, як одного з провідних компонентів інтелектуальної діяльності слабчучих шестирічок; порівняльні дані про можливості компенсації та корекції відхилень в їх розвитку. Детальне вивчення вказаної проблеми необхідне для того, щоб створити найбільш сприятливі умови для підготовки дітей зі зниженим

найбільш сприятливі умови для підготовки дітей зі зниженим слухом до навчальної діяльності в школі, які повинні відповідати індивідуальним особливостям слабочуючої дитини шестирічного віку. Все це дає підстави стверджувати, що не лише визріла гостра потреба в науковому дослідженні процесу підготовки слабочуючої дитини до навчання в школі, а й створити для цього певні адекватні дефекту і стану дитини педагогічні умови (індивідуальний, диференційований підхід, обумовлений об'єктивними діагностичними даними, розробка ефективних методичних підходів до навчання дітей в підготовчих групах та підготовчих класах спеціальних навчальних закладів).

Наш концептуальний підхід до вирішення проблеми полягає в тому, що в дослідженні розглядається активна діяльність слабочуючої дитини, що проявляється в її відношенні до навчання, в прагненні до свідомого (ефективного) оволодіння знаннями і способами діяльності за оптимальний час, формування особистості в процесі підготовки дитини зі зниженим слухом до навчальної діяльності в школі, що проявляється в її активності і, зокрема, спілкуванні з сурдопедагогом, дітьми.

Концепція дослідження. Актуальність і пріоритетність проблеми підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності в школі обумовлена тим, що її успішне вирішення сприяє підвищенню рівня розвитку мовлення, наочно-образного мислення цих дітей і в кінцевому результаті обумовлює підвищення їх інтелектуального розвитку та становлення слабочуючої дитини як суб'єкта успішної навчальної діяльності шкільного типу. Концепція нашого дослідження базувалася на цілісності підходу до вивчення проблеми

підготовки дітей зі зниженим слухом до навчання в школі, яка є складовою частиною науково - теоретичних та практичних досліджень в спеціальній педагогіці та психології. Розробляючи концепцію, ми керувалися основними положеннями про загальний розвиток слабочуючої дитини, що передбачало дослідно-експериментальне його вивчення.

Аналізуючи дані про вплив процесу навчання на рівень підготовки до школи дітей зі зниженим слухом, нам необхідно було визначити зміст навчання та сам процес учіння (організація педагогічних умов: діагностика рівня мовленнєвого розвитку дитини, визначення напрямків, етапів, методичних прийомів, принципів та змісту педагогічної діяльності).

У зв'язку з нерозробленістю названої проблеми, рівнів готовності слабочуючих дітей до шкільного навчання, невизначеністю психолого - педагогічних основ процесу підготовки, оцінки активності та самостійності в діяльності дітей зі зниженим слухом, зростають такі основні суперечності: між постулюванням педагогічної значимості процесу підготовки і відсутністю теоретичної і практичної моделі процесу формування необхідного рівня готовності у слабочуючих дітей до шкільного навчання, нерозробленістю теорії і практики педагогічного керівництва цим процесом; між багатогранністю процесу підготовки і консервативністю навчальних програм, методичних посібників для цілеспрямованої навчально - виховної роботи з слабочуючими дітьми. Процес підготовки слабчующих дітей до навчання в школі сприяє привнесенню творчого начала в пізнавальну та комунікативну їх діяльність. Він позитивно позначається на виробленні у дітей творчо - активно-

го ставлення до учіння, на становленні й розвитку їх навчальних здатностей. Обґрунтовуючи концепцію дослідження, ми виходили з положення про те, що процес підготовки до шкільного навчання слід розглядати в системній цілісності навчально - виховного процесу слабочуючих дітей. Дані узагальнення теорії і практики навчання показують, що вже в дошкільному віці слабочуюча дитина прагне знань, до пізнання оточуючого світу. Діти зі зниженим слухом при спеціально організованому педагогічному керівництві здатні до сприймання і засвоєння навчального матеріалу. Реалізація принципів послідовності, системності, наступності в процесі формування у слабочуючих здатностей до навчальної діяльності вимагає врахування особливостей їх мовленнєвого розвитку, розвитку наочно - образного мислення та саморегуляції. У цьому зв'язку виявляється важливою розробка цілісної теоретико - методичної моделі забезпечення процесу повноцінної підготовки дітей зі зниженим слухом до навчання в школі.

Методологічну основу дослідження становлять:

- наукові положення про закономірності розвитку дитини, її мовлення, наочно - образного мислення, творчого потенціалу;

- системний підхід, що передбачає сукупність елементів вивчення слабчущої дитини в процесі її підготовки до навчання в школі, у взаємозв'язках, в цілісності, структурності навчально - виховного процесу. Системний підхід дає орієнтацію на аналіз психолого - педагогічних основ підготовчого процесу, тобто аналіз, що зберігає властивості процесу як цілого (Л.С.Виготський), аналіз цілеспрямованої активної діяльності (С.Л.Рубінштейн).

Теоретичними засадами дослідження були психолого - пе-

педагогічні і методичні дослідження здатностей і можливостей слабочуючих дошкільників до навчання в школі; концепція навчально-виховного процесу в спеціальних дошкільних закладах для дітей з вадами слуху.

Психолого - педагогічна і методична значущість проблеми та її недостатнє теоретичне і методичне розроблення обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, визначення об'єкта і предмета, постановку мети, загальної гіпотези дослідження, завдань наукового пошуку, новизни і практичної значущості.

Об'єктом дослідження був процес підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності в школі.

Предметом дослідження був процес формування у слабочуючих дітей шестирічного віку, необхідного рівня готовності до успішної навчальної діяльності в школі.

Мета дослідження вбачалася нам у визначенні теоретичних і методичних основ підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі на основі визначення особливостей їх мовленнєвого розвитку та розвитку наочно-образного мислення.

Гіпотеза дослідження полягала в припущенні, що діти зі зниженим слухом, які направляються для навчання в перші класи спеціальної школи, мають різний рівень підготовки до шкільного навчання. Якщо при підготовці їх до навчальної діяльності, використовувати педагогічну систему, що реалізується на основі організації спеціальних корекційних прийомів і засобів навчання і яка відповідає рівню розвитку слабчуючої дитини і спонукає її до засвоєння спеціально розроблених навчальних завдань, то це сприятиме більш успішній підготовці таких дітей до навчальної діяльності в школі.

Згідно мети і загальної гіпотези дослідження нами були

поставлені такі конкретні завдання:

1. Проаналізувати постановку проблеми підготовленості слабочуючих дітей дошкільного віку до навчання в школі в сурдопедагогіці, сурдопсихології та шкільній практиці.

2. Визначити рівні мовленнєвого розвитку слабочуючих шестирічок та його роль у формуванні здібностей до засвоєння навчального матеріалу.

3. Експериментально вивчити стан і особливості підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі (особливості мовленнєвого розвитку, наочно-образного мислення, саморегуляції).

4. Визначити і обґрунтувати основні педагогічні шляхи, корекційні прийоми, засоби, етапи, умови та зміст повноцінної підготовки слабочуючих дітей до систематичного навчання в школі.

5. Реалізувати результати дослідження шляхом розробки і впровадження в дошкільну практику навчальних комплексів (програми, підручники, методичні посібники для дітей підготовчих груп та підготовчих класів, які забезпечують достатній рівень підготовки їх до навчання в школі).

Наукова новизна дослідження полягає:

- у проведенні цілісного аналізу проблеми підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі в сурдопедагогічній теорії і практиці та теоретичного обґрунтування й експериментального підкріплення педагогічних засад цього процесу;

- у здійсненні теоретично-експериментального вивчення рівня підготовки слабочуючих дітей шестирічного віку до навчальної діяльності в школі;

- у розробленні психолого - педагогічних основ процесу підготовки дітей зі зниженим слухом до шкільного навчання, дослідженні його особливостей, визначенні шляхів, етапів і змісту оптимальних педагогічних умов формування цієї підго-

товки;

- у виявленні сутності процесу навчальної активності слабочуючих шестирічок у різних видах діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає в створенні концепції, методичної системи і методики підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності в школі, в обґрунтуванні і розробці психолого - педагогічних основ особистісно - діяльнісного підходу в умовах спеціального навчання дітей зі зниженим слухом; у розкритті закономірностей, особливостей, засобів і принципів підготовки слабочуючих шестирічок до навчання в школі; в опрацюванні теоретико - методичного забезпечення для реалізації системи підготовки досліджуваної категорії дітей до навчальної діяльності.

Практична значущість дослідження визначається:

- методичним забезпеченням діяльності сурдопедагога з питань формування необхідних знань, вмінь і навичок для успішного навчання в спеціальній школі;

- виявленням напрямів удосконалення змісту, організаційних форм, прийомів і засобів розвитку здібностей слабочуючих шестирічок до засвоєння навчального матеріалу;

- розробкою відповідних програм, навчальних і методичних посібників, підручників.

- розробленістю методичних рекомендацій, методичних посібників для сурдопедагогів, вчителів початкових класів спеціальних шкіл для дітей зі зниженим слухом;

Вірогідність і обґрунтованість наукових положень і висновків дисертації забезпечується загальним методологічним підходом, що об'єднує теоретичне пізнання і практичний досвід; орієнтацією на науковий принцип аналізу і узагальнення експериментальних даних; застосуванням комплексу ме-

тодів, які відповідають меті і логіці дослідження; репрезентативністю об'єму вибірки експериментальних даних; організацією експериментальної перевірки теоретичних положень і методичних рекомендацій.

Апробація і впровадження результатів дослідження в практику роботи спеціальних навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом Житомирської, Дніпропетровської, Тернопільської, Черкаської, Полтавської, Вінницької, Івано-Франківської та ін. областей здійснювалось в процесі систематичного читання лекцій для сурдопедагогів і студентів; організації семінарів, науково-практичних конференцій для дефектологів України.

Основні теоретичні і практичні результати дослідження доповідались на конференціях з проблем "Всебічний розвиток особистості дошкільника", "Всебічний розвиток аномальної дитини" (Кишинів, Москва, 1980-1982); на Всесоюзних педагогічних читаннях з дефектології в 1984, 1988 р.р.; на щорічних науково-практичних конференціях УДПУ ім. Драгоманова, 1986-1996; на Міжнародній науково-практичній конференції БДПУ (м. Мінськ, 1994); РДПУ ім. В.І. Леніна (м. Москва, 1996) і ін.

Впровадження здійснювалось також шляхом читання лекцій на курсах підвищення кваліфікації сурдопедагогів дошкільних закладів, завідуючих спеціальними дошкільними закладами для дітей зі зниженим слухом, вчителів-сурдопедагогів початкових класів, директорів та заступників директорів спеціальних шкіл, заступників директорів з корекційної роботи в школах для дітей з недоліками слуху (глухих та слабочуючих шкіл).

На захист виносяться:

- теоретично обгрунтована і апробована на практиці методична система підготовки слабочуючих дошкільників до нав-

чання в школі, основу якої становлять спеціальні корекційні прийоми і засоби навчання, зміст та форми організації пропедевтичної роботи з спеціальних розділів програми;

- науково обгрунтовані і визначені рівні особливостей формування мовлення, наочно-образного мислення і саморегуляції у дітей зі зниженим слухом підготовчих груп та підготовчих класів спеціальних навчальних закладів, врахування яких прискорює підготовку слабочуючих дітей до навчання в школі;

- авторська характеристика рівнів підготовки слабочуючих шестирічок до навчальної діяльності в школі;

- система педагогічних методів, прийомів, засобів формування і розвитку наочно-образного мислення слабочуючих дітей, як умова підготовки їх до навчання в школі;

- педагогічне забезпечення процесу і результатів формування в слабочуючих шестирічок необхідного рівня підготовки до навчальної діяльності в школі, який передбачає поетапну роботу, взаємодію різних видів і прийомів педагогічного впливу та активну діяльність дітей зі зниженим слухом.

Основні положення і зміст дисертації відображені в понад 40 публікаціях, в тому числі: одній монографії, одному методичному посібнику, чотирьох підручниках (один з яких знаходиться в видавництві), двох навчальних програмах (одна для спеціальних дошкільних закладів для дітей зі зниженим слухом і одна для спеціальних шкіл для дітей зі зниженим слухом для підготовчого - 5-го класів), трьох методичних рекомендаціях, методичних статтях, тезах доповідей.

Все це дозволяє зробити висновки, що основні результати дисертаційного дослідження апробовані і впроваджені в практику навчально-виховного процесу спеціальних навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів висновку, бібліографії і додатку. Загальний об'єм дисертаційної роботи має 412 сторінок машинописного тексту, вона містить понад 23 малюнки, 10 таблиць і біля 310 найменувань використаної літератури.

У вступі - обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначається об'єкт, предмет, мета дослідження, методологія, новизна, теоретична і практична значущість, сформульована гіпотеза і основні завдання, положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Проблема підготовки дітей до навчання в школі в спеціальній та загальній педагогіці та психології. Завдання та методи дослідження" - розглядаються теоретичні засади підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності шкільного типу, аналізується стан проблеми в психолого-педагогічній (загальній та спеціальній) літературі, дається характеристика часткового дефекту слуху і його вплив на розвиток слабочуючих дітей. Вивчення даної категорії дітей, проведене Р.М.Боскіс, дало підстави для визначення загальних закономірностей розвитку дитини зі зниженням слухом; мовлення є найближчою функцією, яка залежить від ступеню розвитку слухового аналізатора і первинний дефект (зниження слуху) повинен оцінюватися з врахуванням можливостей розвитку мовлення при даному стані слуху. Відомо, що слабочуючі діти здатні за допомогою слуху самостійно в процесі спілкування з оточуючими накопичувати мінімальний словниковий запас, оскільки, за станом слуху, вони спроможні сприймати мовлення розмовної гучності, навіть, якщо таке сприймання можливе лише біля вушної раковини.

Характер вторинних відхилень в розвитку слабочуючих дітей залежить не лише від ступеню втрати слуху, але і від інших, цілої низки, умов: часу виникнення слухового дефекту, надання своєчасної кваліфікованої педагогічної допомоги, індивідуальних особливостей дитини і ін.

Враховуючи всі ці фактори, можна пояснити і зрозуміти різноманітність контингенту слабочуючих дітей за характеристикою їх рівня мовленнєвого розвитку – від мовлення, яке складається з окремих спотворених слів, до розгорнутого мовлення з окремими лише його недоліками.

Аналіз мовлення слабочуючих дітей дає підстави характеризувати і особливості їх мовленнєвого мислення. Л.С.Виготський відмічав, що саме в значенні слова завязаний вузол тієї єдності, яку ми називаємо мовленнєвим мисленням. Значення слова є не що інше, як узагальнення, акт думки. Ці положення теорії мислення і мовлення Л.С.Виготського, найшли свій розвиток в наукових дослідженнях багатьох науковців радянського періоду (В.В.Лавидов, А.В.Запорожець, О.Р.Лурія, М.М.Поддяков, С.Л.Рубінштейн, Є.Ф.Соботович, Д.Б.Ельконін, М.Д.Ярмаченко і ін.): оволодіння значенням слова в дитячому віці – це процес якісної зміни способів мислення; з розвитком у дитини словесних значень ускладнюється і структура мислительних операцій аналізу, синтезу, узагальнення. Наявність такого ланцюга змін забезпечується відповідністю між структурою словесних значень і специфікою системи структури логічних операцій мислення.

В своїх дослідженнях Р.М.Боскіс відмічає, що слабчучі діти з великими труднощами диференціюють слова за ступенем їх узагальненості: в один смисловий рядок можуть бути віднесені слова з конкретним і загальним значенням; струк-

тура словесних значень має в переважній більшості наочно-образний характер. Слова, якими користуються слабочуючі діти, наповнені не понятійними узагальненнями, а образами уявлення. Тому семантичні кордони слів бувають, або ж непомірно широкими, або ж неймовірно вузькими. Звідси виникає і помилковість використання слів, труднощі розуміння мовлення оточуючих, розуміння прочитаного і т.ін.

В ряді наукових досліджень зарубіжних авторів присвячених розвитку мислення глухих дітей потенційні можливості їх розвитку в різних працях оцінюються по-різному: одні автори (I. Rozenstein і ін.) вважають, що мислення глухих і чуючих дітей не має суттєвих розбіжностей; інші (E. Levin, і ін.) відмічають значні розходження в розвитку абстрактного мислення у даних категорій дітей; ще інші (P.Oleron, W. Kates і ін.) вважають, що розвиток наочного мислення глухих має свої специфічні особливості.

Полярні розходження дослідників в оцінюванні можливостей розвитку мислення глухих дітей в основному залежить від розуміння ролі мовлення в мислительній діяльності. Якщо ж враховується внутрішній зв'язок мислення і мовлення (P.Oleron 1977), то в цьому випадку налагоджується закономірне відношення між рівнем мовленнєвого розвитку глухої дитини і формуванням у неї мислительних операцій; якщо ж мається на увазі лише відносна незалежність розвитку мислення і мовлення (H.Tyklebust, 1960; Dow, 1961), то в таких випадках останнє відіграє роль зовнішньої опори мислення.

В дослідженнях Р.М.Боскіс, Т.О.Власової, А.М.Гольдберг, С.О.Зикова, Т.В.Розанової, Л.И.Тигранової, М.Д.Ярмаченка і ін. розкриваються особливості співвідношення мислення і мовлення у дітей з недоліками слуху. Вказані автори підкреслю-

ють, що недостатній рівень оволодіння мовленням дитиною з недоліками слуху є значною перешкодою для повноцінного розвитку таких дітей; мовленнєве недорозвинення є причиною своєрідності їх сприймання, пам'яті, мислення. На даних науково-теоретичних засадах ґрунтується і психолого-педагогічне вивчення процесу оволодіння знаннями слабочуючими дітьми (А.Г. Зікеєв, К.Г. Коровін, Л.С. Лебедева, М.І. Нікітіна, Л.И. Тигранова, М.К. Шеремет).

В даному розділі нашого дослідження, аналізуючи науково-літературні джерела, нами розкрито співвідношення навчання і розвитку (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, З.І. Калмикова, С.Л. Рубінштейн і ін.). Вказані дослідники в своїх працях, відмічають що навчання не лише спирається на досягнутий рівень розвитку, але й створює для нього основу, направляючи і коригуючи його. Зв'язок між процесами навчання і розвитку не є однозначним, він досить складний і діалектичний – кожен із вказаних компонентів цього зв'язку взаємообумовлюють один одного, але все ж таки перевага залишається за навчанням.

В розділі 1.2. розглядаються умови і показники розвитку, серед яких можна визначити дві великих групи: група, яка характеризує рівень основних мислительних операцій; група, яка характеризує якість мислення (Г.П. Антонова, З.І. Калмикова, Є.В. Яковенко і ін.).

Серед показників першої групи провідним є процес узагальнення, який є основою для визначення типу мислення і підпорядковує такі мислительні операції, як аналіз, синтез, абстракція (Л.С. Виготський, В.В. Лавидов, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн і ін.). Серед показників другої групи провідним є готовність, яка характеризується самостійністю мислення – актуальний рівень розвитку і сприймання допомоги,

здатність до перенесення засвоєнних способів дії, тобто, зона найближчого розвитку (Л.С.Виготський, Б.Г. Ананьєв, З.І.Калмикова, С.Л. Рубінштейн та ін.).

На основі теоретичного аналізу науково - літературних джерел та наших дослідницьких передбачень, розроблена методика дисертаційного дослідження, яка включає констатуючий та навчальний експерименти (індивідуальний та груповий).

Констатуючий експеримент передував навчальному. Дані цього виду експерименту свідчать про рівень мовленнєвого розвитку слабочуючих дітей шестирічного віку та рівень розвитку наочно-образного мислення та саморегуляції. В дослідженні використовувалися дві форми констатуючого експерименту: звичайна і розгорнута, яка має систему поступового ускладнення експериментальних завдань.

Навчальний експеримент складався з декількох структурних компонентів, а саме: роль і ступінь допомоги в процесі виконання слабчуючою дитиною навчального завдання; спроможність дитини виконати завдання самостійно; здатність досліджуваних до перенесення засвоєнного способу дії на аналогічний навчальний матеріал; рівень засвоєння запропонованого навчального матеріалу з основних розділів роботи.

В залежності від конкретних завдань кожного етапу дослідження в нього включалися для співставлення дані різних категорій досліджуваних: слабчуючі діти підготовчих груп спеціальних дошкільних закладів і підготовчих класів спеціальних шкіл для дітей зі зниженим слухом; нормально чуучі діти підготовчих груп дошкільних закладів; слабчуючі діти, які виявили низький рівень підготовки до шкільного навчання.

Опис конкретних експериментальних методик і кількість

учасників дослідження, а також характеристика останніх на-дається в конкретних розділах роботи в системі викладу результатів дослідження.

У другому розділі - "Особливості розвитку мовлення слабочуючих дітей шестирічного віку" - розглядається контингент дітей (493), які прийшли до першого класу 2-го відділення спеціальної школи для дітей зі зниженим слухом. Кількісні показники складу першокласників мають такий вигляд: 34% дітей не мали дошкільної підготовки; лише 8,2% слабочуючих пройшли підготовку в спеціальному дошкільному закладі в повному обсязі, а 11% були в останньому на протязі одного року. Ідентична картина з даними про дітей, які прийшли з дошкільних груп при спеціальних школах - більше половини з них були в групах на протязі одного (останнього) навчального року. Приймаючи дітей в дошкільні заклади, в переважній більшості випадків ранжирування відбувається за віковим показником. В даному випадку в випускну групу спеціального дошкільного закладу зараховуються слабчущі діти з досить низьким рівнем мовленнєвого розвитку. Звідси і для переважної більшості з них фінал - дитина не підготовлена до навчання в школі. Якщо ж слабчуща дитина з явним мовленнєвим недорозвиненням не може одержати необхідний рівень підготовки до навчання в школі у випускній групі спеціального дошкільного закладу, тим більше вона цього не досягне в умовах абсолютно неадекватних до її можливостей - перебування слабчущих в масових дошкільних закладах, масових школах і т.ін.

Таке становище в певній мірі можна пояснити недостатнім і несвоєчасним охопленням слабчущих дітей спеціальною дошкільною підготовкою; в переважній більшості - це наслідок самого дефекта.

Матеріали нашого дослідження в констатуючій його частині зібрані в підготовчий період, що дає змогу представляти їх як дані, що характеризують мовленнєві навички слабочуючих дітей, які приходять до школи. Всього було проведено 558 експериментальних занять. В даному випадку ми вважали за необхідне представити в першу чергу дані словникового запасу та навички зв'язного мовлення.

За показниками володіння активним словником всі діти зі зниженим слухом можуть бути розділені на чотири групи:

- до першої групи ми віднесли 24,5% дітей, які володіли словниковим запасом в межах пред'явленого мінімуму 76 -100%;
- до другої групи увійшли 36,5% слабочуючих з словниковим запасом в межах 51 -75% ;
- до третьої групи - відповідно-24% дітей, з словниковим запасом в межах 26 -50% пред'явленого мінімуму;
- до четвертої групи увійшли діти, які практично не володіли мовленням: 11% слабочуючих, в тому числі 4% дітей, які не володіли жодним словом.

В ці дані ми включили всі словесні позначення незалежно від характеру оформлення їх звукового складу і відповідно до вірної назви дії, предмета, ознаки.

Варіативність кількісних показників дає підстави говорити про суттєві відмінності в обсязі словникового запасу у слабочуючих дітей. Тому нам необхідно було з'ясувати: якою переважно лексикою вони не володіють; наскільки лексика дітей адекватна за значенням нормативній лексиці; як діти відтворюють звукову структуру слова.

Аналіз експериментальних даних за цими напрямками дав підстави визначити деякі закономірності.

Слабочуючі діти першої групи, не дивлячись на відносно

високий показник в цілому, як правило, не мали в своєму словниковому запасі узагальнюючих слів, мали труднощі в називанні явищ природи, окремих ознак предметів і т.ін. Для дітей другої групи характерні труднощі в називанні деяких предметів, узагальнюючих слів, явищ природи. Словниковий запас дітей третьої групи в основному обмежувався предметною лексикою побутового характеру.

Як відмічалось в раніше проведених дослідженнях, присвячених вивченню особливостей оволодіння слабочуючими дітьми словниковим запасом (Р.М.Боскіс, А.Г.Зікеєв, К.Г.Коровін), є два типи порушень: деформоване оформлення структури слова (перестановка звуків в слові, заміни звуків, відсутність початкової, або ж кінцевої частини слова) і ситуативні (функціональні) змішування (загальне-часткове, предмет-дія, ознака-предмет).

На основі диференційованого аналізу одержаних даних виявилися такі показники: адекватне звукове та структурне оформлення слова - 18,8%; змішування, заміна в звуковому оформленні слова - 18,2%; пропуски, вставки, перестановки звуків в слові - 10,5%; повне спотворення звукової структури слова - 4%.

Специфіка зазначених порушень неоднозначна не лише за зовнішніми показниками, але й за своєю суттю. Якщо в першому типі - спотворене оформлення структури слова - слово, яке вимовляє дитина, незалежно від ступеню спотвореності все ж зберігає ознаки тотожності і за формою і за змістом з реально існуючим в даній мові способом словесного позначення того чи іншого предмета, дії чи ознаки, то у випадках ситуативного (функціонального) змішування тотожність порушується.

Спеціальним завданням нашого дослідження була перевірка

так званого пасивного словникового запасу у слабочуючих дітей, кількісний показник якого складає 67%. Ми звернули увагу на співвідношення показників активного і пасивного словника дітей і помітили, що слова, які представлені в "активі" і "пасиві", складають всього 49%, лише в "активі" – 8%, лише в "пасиві" – 10% і 33% складають слова, які не представлені ні в "активі", ні в "пасиві". При цьому, виявилася характерна закономірність у слабочуючих дітей, які мають активний словник вище 50%, пасивний – має кількісну перевагу (в середньому з активним словником розрив показників в межах 2 – 4% , а у дітей з активним словником нижче 50%, пасивний значно менший від активного (розрив показників в межах 16 – 19%).

Аналіз експериментальних даних показав, що негативні показники пасивного словника мали місце: а) в тих випадках, якщо в активному словнику слово відтворювалося з явним спотворенням, тобто порушувалася його звукова структура; б) якщо мали місце різні варіанти заміन і змішувань.

В тих випадках, коли у дитини функціонувало слово в деформованій структурі, або ж його еквівалентом було слово-замінник вона не могла впізнати пред'явлене їй нормативне словесне позначення. Якщо ж слово зберігало структуру і в звуковому оформленні наближалося до нормативного, воно дитиною впізнавалося. Виходить, що розуміння мовлення знаходиться в прямій залежності як від загального рівня мовленнєвого розвитку дитини в цілому, так і від її словникового запасу, зокрема, обсяг і якісний склад якого в певній мірі визначається станом слуху.

Особливе місце в характеристиці рівня мовленнєвого розвитку слабочуючих шестирічок займають навички зв'язного мов-

лення. За даними нашого дослідження всього 11,2% слабочуючих дітей змогли в тій чи іншій мірі правильно сформулювати речення. У 42,8% мали місце значні порушення в оформленні цих речень, а 46% досліджуваних практично навичками зв'язного мовлення не володіють.

Оволодіння навичками побудови речення - складний процес, особливо в умовах порушеного слуху. Він передбачає, з одного боку, закріплення в побутовому мовленні дитини певних структурних моделей з цілою низкою складових елементів цих структур (членів речення), з другого боку, адекватне їх лексичне наповнення, і, з третього боку - граматична організація зв'язків між складовими елементами структурної моделі.

Характеризуючи навички зв'язного мовлення, виходячи з показників структурного оформлення, можна відмітити, що переважна більшість обстежуваних нами слабочуючих дітей не оволоділа практичними навичками граматичної організації слів в реченні. Аналіз експериментальних матеріалів дав підстави для визначення рівнів володіння навичками зв'язного мовлення у даної категорії дітей.

Перший (низький) рівень - це рівень слова - речення. В одних випадках називається дія, в інших - суб'єкт, в третіх - об'єкт. До цього ж рівня можуть бути віднесені і двохслівні речення (дівша шишить - дівчинка підмітає підлогу).

Другий (середній) рівень - використання розчленованої структурної моделі: пропуски головних членів речення (сюпа - мама готує обід; кола писат - діти пишуть в зошитах), пропуски прийменників, зайві прийменники, використання паралельних структур (дівша сюп / мама на).

Третій (високий) рівень - граматична організація слів в реченні - практично не зустрічався у дітей, оскільки у переваж-

ної більшості слабочуючих в цьому віці ще не оформлена структура речення. В тих випадках, коли структурне оформлення наближалось до нормативного, все ж мали місце непоодинокі випадки порушення зв'язків узгодження, або ж керування.

Низький рівень словникового запасу з характерними для нього спотвореннями в звуковому і структурному оформленні, аморфністю семантичного змісту передбачає завжди несформованість граматичної будови мови. Але, останнє, як це впливає з логіки співвідношення даних з словникового запасу і навичок звязного мовлення і із матеріалів нашого дослідження, не знаходиться в абсолютній залежності. Навіть із досить розгорнутим словниковим мінімумом слабчуща дитина може не володіти навіть елементарними навичками звязного мовлення. Тому і не було відмічено співпадань в ранжируванні рівнів словникового запасу та звязного мовлення. І, вирішуючі питання про рівень підготовки слабчущої дитини до шкільного навчання, необхідно орієнтуватися не на показник володіння звязним мовленням (позитивне вирішення в цьому випадку може відноситися до меншої половини досліджуваних – за нашими даними це 46,6%), а на показники словникового запасу.

Матеріали цієї частини експерименту представили досить обгрунтовані показники, які дають підстави для визначення рівня підготовленості слабчущих дітей до навчальної діяльності шкільного типу. Такими є показники мовленнєвого розвитку. При цьому, як ми могли переконатися, в процесі аналізу словникового запасу в цілому і навичками зв'язного мовлення перший показник – словниковий запас – може бути як провідний, визначальний фактор.

Третій розділ – "Розвиток наочно-образного мислення та саморегуляції у слабчущих шестирічок".

Дослідження мислительної діяльності слабочуючих дітей шестирічного віку передбачає вивчення особливостей у них конкретних узагальнень, тому що саме у цьому віці, в період становлення і розвитку словесного мовлення, провідною формою їх мислення є наочно-образне.

В дослідженні ми намагалися вивчити суть особливостей наочних узагальнень у слабочуючих дітей, визначити на якому рівні - допонятійному чи понятійному - вони здійснюються. Нас цікавило, яку ж роль в цьому процесі займає мовлення, наскільки воно впливає на мислительні процеси, регулює їх.

Експериментальні методики дослідження представлені за єдиною схемою, яка включає три види допомоги: додатковий показ вірного рішення завдання, розширення наочної основи для узагальнення способу дії; пояснення принципу виконання завдання; повторне пояснення вірного рішення. Якщо ж такої допомоги дитині для вірного вирішення завдання було недостатньо, то вважалося, що в умовах даного експерименту дитина не змогла навчитися і була ранжирована нами як ненавчена. За такою схемою були сконструйовані всі експериментальні методики, використані в даному дослідженні: класифікація об'єктів на основі однієї заданої ознаки (кольору, форми, величини); класифікація об'єктів за двома ознаками (лото В.М.Когана та мультиплікаційні рядки Ж.Піаже); понятійна класифікація (класифікація картинок за належністю до класу - методика В.В.Зейгарник та С.Я.Рубінштейн); визначення у слабочуючих дітей особливостей розуміння причинно-наслідкових та просторово-часових відношень в наочній ситуації.

Для вивчення рівня сформованості саморегуляції нам необхідно було визначити особливості сприймання дитиною за-

гальної мети завдання, простежити за процесом виконання цього завдання і вмінням співставляти результати своєї роботи з зразком: дитині давалося завдання на три правила і вона мала підкорити цьому завданню свою діяльність у відповідності з часовим інтервалом.

Всі експериментальні завдання виконувалися на основі демонстрації зразка, а мовленнєва інструкція відігравала лише допоміжну роль.

В дослідженні брали участь слабочуючі діти підготовчих груп спеціальних дошкільних закладів і шкіл (всього 298 осіб); та діти підготовчих груп масових дошкільних закладів (чуючі) - 286 осіб.

В даному розділі дисертації представлені результати, які ми одержали в процесі виконання завдання досліджуваними самостійно та з використанням додаткового показу і пояснення (при необхідності) принципів вирішення завдання.

Як видно з кількісних показників (таб. 1), найбільш доступною для слабочуючих була класифікація на основі однієї ознаки - кольору та форми. Труднощі викликала класифікація на ос-

Таблиця 1

Кількісні показники самостійного
виконання класифікації об'єктів (в %)

	Види класифікацій					включення в клас
	за кольо- ром	за фор- мою	за вели- чин.	за двома озн.	за (рядки Ж. Піаже)	
чуючі	100	94,6	79,4	74	71	72
слабочуючі	78,2	54,7	41	39,6	36,6	35,6

нові ознаки величини, тому що скоротилася кількість об'єктів, які необхідно порівняти (Ол. Рощка): було три кольори і три форми і всього лише дві величини.

Класифікація з опорою на дві ознаки викликала у слабочуючих деякі труднощі: вони не могли одночасно збагнути і об'єднати для класифікації дві ознаки, тобто, у них фактично гальмувався процес узагальнення.

Аналіз експериментальних матеріалів продемонстрував нам своєрідність використання мовлення в процесі мислительної діяльності чуючими і слабочуючими дітьми. Необхідно відмітити високу мовленнєву активність чуючих: фактично у них (майже без виключення) мовлення передувало фактичним діям, які планувалися з його допомогою. Це допомагала цим дітям успішно справитися з завданням. У чуючих дітей ми спостерігали більш високий рівень словесних узагальнень: вони практично не відмовлялися від словесних позначень в процесі виконання запропонованої класифікації.

Інша картина спостерігалася у слабочуючих дітей. В їх словесних узагальненнях не завжди повно і вірно відтворювалася виконана класифікація; відношення між предметними і словесними узагальненнями інші: у слабочуючих слово відстає від дії; предметні узагальнення переважають над словесними; словесні узагальнення несуть мінімальне навантаження "помічника" в мислительній діяльності дитини зі зниженим слухом.

Звідси можна зробити висновки, що при досить високій продуктивності узагальнення наочного матеріалу слабчучі діти суттєво відрізняються за способами самостійного вирішення експериментальних завдань від своїх чуючих ровесників.

В наступних розділах розкриваються шляхи та способи формування мислительних операцій у слабчучих з використанням різних рівнів допомоги. Ми вважали за необхідне визначити у дітей зі зниженим слухом зону найближчого розвитку.

Таблиця 2

Кількісні показники виконання класифікацій з
використанням різних рівнів допомоги (в %)

категорії дітей та види допом.		Види класифікації					включення в клас
		за кольором	за формою	за величин.	за двома озн.	за родовою належн.	
Ч У Ю Ч І	додаткове показуван.	--	100	92	91	89	90
	пояснення принц. вик.	--	--	100	100	100	100
С Л А Б О Ч.	додаткове показуван.	88,2	82,7	52	52	49	49
	пояснення принц. вик.	98,2	97	72,2	70	67	69,2

Кількісні показники, які представлені в таблиці 2, показують, що після першого виду допомоги значно збільшилася кількість вірного виконання завдання, змінився і характер допущених помилок. Так, наприклад, класифікуючи об'єкти за класовою належністю (останній вертикальний рядок) набагато менше мало місце випадкове групування, узагальнення ситуативного характеру і т.ін.

Після пояснення принципів виконання класифікації переважна більшість слабочуючих дітей успішно справилися з тими експериментальними завданнями, виконання яких на попередніх етапах було для них непосильним. Таким чином, можна з впевненістю сказати, що всі запропоновані види предметної класифікації, в умовах нашого експерименту, перебували в зоні найближчого розвитку слабочуючих дітей: ці діти мають достатній запас активності, який дає їм можливість засвоювати необхідні розумові дії, звичайно, з певною мірою втручання дорослого і, що досить важливо, процес навчання для них пови-

нен протікати в спеціальних педагогічних умовах, які здатні стимулювати їх мислительну діяльність.

Важливо підкреслити, що не всі слабочуючі діти успішно справилися з всіма завданнями навіть після пояснення принципів вірного вирішення. Це можна пояснити тим, що для експериментального дослідження діти спеціально не відбиралися: в експерименті брали участь і ті, яких сурдопедагоги характеризували як малоактивних і відносили їх до рангу відстаючих у навчанні.

Наступне на що ми звернули в своєму дослідженні увагу - це особливості розуміння слабочуючими дітьми причинно-наслідкових та просторово-часових відношень в конкретних наочних ситуаціях. Ми вивчали, як слабочуючі діти сприймають і розуміють єдиний сюжет, розгорнутий в серіях малюнків, наскільки вони здатні встановити логічний зв'язок між окремими малюнками. Основний показник розуміння зображеного була послідовність розкладання малюнків. Словесне пояснення серії сюжетних малюнків виступало в ролі другорядного показника, тому що, як ми і передбачали, у слабочуючих дітей спостерігався значний розрив між вірним встановленням послідовності подій, зображених на малюнках, і словесним поясненням їх змісту.

Виходячи із експериментальних завдань, дітям необхідно було самостійно викласти наочно задані просторові відношення в необхідній часовій залежності. Для цього їм, звичайно, необхідно було відшукати (визначити) в сюжетах ці відношення, які на малюнках мали лише просторове вираження.

Аналіз експериментальних даних показав: слабочуючі діти після кожного виду допомоги мають суттєві зрушення вірного вирішення завдання; як ми і передбачали, у них є явний

розрив між вірним виконанням завдання (послідовне розкладання серії малюнків) і словесним поясненням їх змісту; значні труднощі викликало у них встановлення причини наслідку, тобто, причинно-наслідкових відносин між подіями. Лещо менші утруднення виникали при визначенні просторово-часової послідовності діл. Аналогічні дані були одержані в дослідженнях Т.О.Григор'євої, Т.В.Розанової (з глухими дітьми), Л.И.Тиграновою (слабочуючими), але всі вони проводилися з дітьми шкільного віку.

Таким чином, на основі одержаних даних, можна прийти до висновків, що у слабочуючих дітей шестирічного віку лише починають проявлятися перші ознаки формування логічної структури причинного мислення, і тому вони здатні встановлювати причинні зв'язки лише на наочній основі. Сюжети ж, де причина і наслідок представлені завуальовано, викликають у слабочуючих великі труднощі, які, в переважній більшості поступово ліквідовуються в процесі спеціального навчання: слабчучі "випускники" підготовчого періоду мають суттєві індивідуальні розбіжності як за рівнем підготовки до навчальної діяльності, так і за рівнем здатності до навчання.

В загальній і спеціальній педагогіці та психології нині приділяється велика увага вивченню проблеми відстаючих школярів (З.І.Калмикова, Н.О.Менчинська, Л.С.Славіна, Л.И.Тигранова), характеристики їх мислительної діяльності. Виявилось, що відстаючі в навчанні учні масової школи досить різномірні за складом. Аналогічні дані одержала і Л.И.Тигранова з слабчучими школярами.

Як ми і передбачали, слабчучі діти, досить різні за своїми індивідуальними характерологічними особливостями: вони різняться за рівнем мовленнєвого розвитку, за рівнем во-

лодіння мислительними операціями, за рівнем приймання допомоги. Виходячи з цього, нами були виділені чотири групи слабочуючих дітей.

Першу групу складають слабочуючі діти, які справлялися з експериментальними завданнями самостійно (53 відсотки). Їх можна характеризувати як таких, що здатні до навчальної діяльності шкільного типу: у них достатньо сформовані основні прийоми і способи мислительної діяльності. За мовленнєвим рівнем розвитку - це діти, які належать до груп, що володіють словниковим запасом (за пред'явленим мінімумом) вище 50%.

До другої групи ми віднесли слабочуючих дітей, яким необхідний був лише один вид (перший) допомоги, після чого вони успішно справлялися з завданням, тобто, їм необхідне було спеціальне навчання, але воно було мінімальним відносно до тих видів навчання, які були передбачені методикою дослідження (23,3%). Ці діти проявили досить високий рівень здатностей до учіння. Вони успішно засвоювали основні прийоми і способи мислительної діяльності - класифікація об'єктів, визначення окремих ознак об'єктів і т.ін. Але мовленнєві їх можливості були більш обмеженими порівняно з дітьми, які віднесені до першої групи. Мовленнєва обмеженість явно заважала їм успішно засвоювати навчальне завдання (а звідси і навчальний матеріал). Очевидним був факт, що рівень мовленнєвого розвитку цих слабочуючих не відповідав програмним вимогам першого класу 2-го відділення спеціальної школи для дітей зі зниженим слухом. Звідси і першопричина їх відставання: умови навчання, з одного боку, і можливості дитини, з другого. Необхідно також відмітити, що це були діти, які сприймали правила завдання частково, неповністю, що виклика-

ло у них труднощі в процесі його виконання і додатковий показ вірного рішення був для них достатнім, щоб успішно справитися з ним.

Третя група - це слабочуючі діти з низьким рівнем здатностей до учіння (12,7%). Ці діти окрім значного мовленнєвого недорозвинення, мали ще й досить низький рівень продуктивності мислительної діяльності: їх успішність виконання завдання цілком залежала від постійної допомоги експериментатора; вони практично були не здатні до самостійного виконання завдання 1, тим більше, не були здатні до співставлення процесу необхідної діяльності з заданими правилами; вони постійно допускали помилки в процесі роботи, не помічали їх і, звичайно, що не виправляли.

Таким чином ця група дітей потребує спеціально організованих педагогічних умов навчання на більш ранніх його етапах; їм необхідна постійна кваліфікована допомога, яка полягає в поясненні прийомів і принципів вірного виконання завдання.

Четверта група - це розумово відсталі слабочуючі діти (11%): для них наші методичні прийоми навчання були недостатніми. Всі вони без винятку, як ми і передбачали, не здатні до успішного виконання пред'явлених експериментальних завдань; в умовах експерименту їх можна характеризувати як таких, які не здатні до шкільного навчання і до учіння такого типу (в таких заданих умовах).

Проведене дослідження переконує в необхідності здійснення диференційованого підходу до слабочуючих дітей, які показали низький рівень підготовки до шкільного навчання. Вони досить різні за рівнем здатностей до учіння. Це проявлялося не лише в різних рівнях мислительної діяльності, але

і в їх уміннях та навичках до перенесення способу дії на аналогічне завдання (для успішного його виконання) та використання запропонованої допомоги.

Необхідність визначення специфіки саморегуляції, як фактора та умови формування навчальної діяльності у слабчучих дітей, витікає з загальної логіки нашого дослідження, психолого-педагогічних основ змісту та структури процесу підготовки дітей зі зниженим слухом до навчання в школі.

Результати експериментального вивчення специфіки мислительної діяльності слабчучих шестирічок з низьким рівнем готовності до засвоєння навчального матеріалу в порівнянні з чучими ровесниками, в деякій мірі підтвердили наші передбачення: саморегуляція є одним із важливих компонентів у структурі їх загальних здатностей до навчальної діяльності. Саморегуляція за висновками З.І.Калмикової, є характерною особливістю продуктивного мислення. Якості розуму, як інтегративні якості особистості і важливі структурні компоненти загальних здатностей до навчання, в своїй структурі обов'язково передбачають саморегуляцію. Відомо, що рівень сформованості саморегуляції в навчальній діяльності, є найбільш загальною рисою особистості. В закладений організуючий початок успішного протікання будь-якої діяльності і, в тому числі, навчальної.

Вивчаючи особливості саморегуляції у слабчучих дітей, необхідно було з'ясувати спроможність їх до сприймання загальної мети завдання, а звідси і визначення своєї конкретної діяльності; необхідно було визначити особливості контролю за особистими діями у слабчучих та їх здатності до співставлення процесу виконання завдання з його правилами і результатів діяльності за зразком.

Оціночними критеріями були також, як і в попередніх дослідках, чотири рівні: високий (1-ий), середній (2-ий), низький (3-ій) і найнижчий (4-ий). Одержані дані показали, що лише у 6% випадків слабчуччі діти показали високий рівень сформованості саморегуляції; у 24,2% - це середній рівень (2-ий); у 42,2% - це низький рівень (3-ій); 26,8% - це найнижчий рівень (4-ий).

Виходячи з конкретних даних, необхідно сказати, що у досить значної частини слабчуччих дітей наявне відставання рівня сформованості саморегуляції: 69% випадків - це показники 3-го та 4-го рівнів, тоді як переважна більшість чужих їх ровесників (74%) - це високий та середній рівні.

Для більш досконалого вивчення цього питання ми зупинилися на дослідженні оволодіння слабчуччими дітьми елементарною структурою навчальної діяльності, оскільки, на наш погляд, в старшому дошкільному віці саме така діяльність може підняти рівень розвитку слабчуччої дитини до такого ступеню, на якому може бути можливим "відтворення" (В.В.Давидов) активного відношення до процесу накопичення знань, вмінь і навичок.

Відомо, що навчальна діяльність має свій зміст, структуру та логіку розвитку (В.В.Давидов, Л.Б.Ельконін). Основним її змістом є не лише засвоєння дитиною загальних способів дії в процесі засвоєння наукових понять, але й фіксування якісних змін в рівні розвитку її.

Таке розуміння можливе лише завдяки введенню нової одиниці аналізу навчальної діяльності - навчального завдання (Л.Б.Ельконін). Навчальна діяльність повинна викликати у дитини зі зниженим слухом новоутворення, які, акумулюючи всі досягнення попередніх періодів, спонукали б її до активного

включення в нову для дитини систему специфічних навчальних відносин. Безумовно, що цей процес повинен протікати у слабочуючих на більш елементарній основі, але характер організації такого типу діяльності повинен наближатися до шкільного - на навчальному занятті дитина зі зниженим слухом повинна навчатися; навчатися працювати за завданням сурдопедагога; навчатися контролювати свої дії з позицій вимог будь-якого навчального завдання; вчитися виконувати навчальні завдання на такому рівні, щоб одержані результати були адекватними вимогам цього завдання.

В системі конкретних завдань дослідження ми керувалися передумовами, що здатності до навчальної діяльності шкільного типу починають формуватися у слабочуючих в шестирічному віці на якісно новому рівні активності дитини в процесі цієї діяльності, що в свою чергу характеризує її як суб'єкта діяльності такого типу.

Дотримуючись загального плану дослідження, ми максимально наблизили експериментальні заняття до звичайного типу навчальних занять, характерних для спеціального дошкільного закладу для дітей зі зниженим слухом.

Одержані експериментальні дані дали нам змогу поділити учнів експериментальних класів на дві групи: слабочуючі групи "А", куди ми віднесли дітей, які за попередніми експериментальними даними були ранжировані як такі, що мають високий та середній рівні здатностей до виконання завдання; Слабочуючі групи "Б" - це діти фактично низького та найнижчого рівнів здатностей. Останні показали досить низький рівень оволодіння структурою навчальної діяльності: їх діяльність не викликала у них позитивного емоційного відношення; правила виконання завдання ними не усвідомлювалися (або ж усвідомлювалися част-

ково); низький рівень мовленнєвого розвитку гальмував їх процес діяльності; у даної групи слабочуючих не сформовані навчальні дії: вони не критичні до своїх дій, до результатів своєї діяльності. Звідси випливає, що такий контингент слабчующих шестирічок, потребує педагогічної допомоги в умовах адекватних стану дитини. Оволодіння елементарною структурою навчальної діяльності на оптимальному рівні, характерному віковим можливостям, можна розглядати як умову формування високого рівня підготовки до навчання в школі. Кожен з таких рівнів може мати свої шляхи та засоби формування та корекції, але основа у них буде єдина - врахування всіх сторін розвитку слабчующої дитини на даному перехідному етапі.

Четвертий розділ - "Методичне забезпечення педагогічної роботи з слабчующими, які відстають в навчанні". Даний розділ є заключним в нашому дослідженні. Загальна мета його полягає в тому, щоб на основі експериментальних (представлених в попередніх розділах) матеріалів визначити провідні принципи психолого-педагогічного вивчення низького рівня підготовки даної категорії дітей до навчальної діяльності в школі; визначити провідні принципи структури методичного забезпечення педагогічного впливу на процес формування здатностей до навчання в школі; визначити потенційні можливості подолання відставання в сфері підготовки до шкільного навчання.

Враховуючи всі показники, які впливають з експериментальних даних нашого дослідження провідними принципами організації методичної роботи з дітьми, які мають низький рівень підготовки до навчання є: структурування змісту навчання, яке повинне базуватися на показниках потенційних можливостей дітей в споріднені з вимогами, які пред'являються до "випускника" підготовчого періоду: диференційований та

індивідуальний підхід у відборі педагогічних методів та прийомів впливу на слабочуючу дитину, як суб'єкта навчальної діяльності; мотивація та поступове ускладнення навчальних завдань; заохочення дитини до навчальної діяльності, зокрема, підготовка її до письма.

З загально-організаційних психолого-педагогічних принципів впливають і принципи побудови моделі безпосереднього педагогічного впливу на дітей з низьким рівнем здатностей до навчальної діяльності в школі. Серед них провідними можуть бути: використання всіх видів діяльності в процесі підготовки дитини зі зниженим слухом до навчання в школі, і на останньому етапі підготовки повинна особлива увага приділятися саме навчальній діяльності; систематизація необхідної педагогічної допомоги на різних етапах виконання навчального завдання; фізична підготовка з обов'язковим використанням музичально-ритмічних занять; використання на заняттях (індивідуальних та групових) продуктивних видів діяльності (ліплення, аплікації, малювання, конструювання).

Корекційна робота повинна проводитися поетапно: на початковому етапі - це навчання слабочуючих розуміти навчальне завдання: тобто необхідно навчити дитину запам'ятовувати завдання та правила його виконання, шляхом обов'язкового повторювання пред'явленого завдання; наступний етап - це навчання плануванню своїх дій: тобто вчити дитину осмислювати процес виконання завдання, навчаючи називанню способів дій, за допомогою яких вона буде виконувати завдання; наступний - це на основі систематичного, послідовного ускладнення операційних компонентів діяльності вчити оцінювати об'єктивно особисті дії, співставляючи їх з правилами навчального завдання та вимогами сурдопедагога; вчити оцінювати кінцевий

результат з обов'язковим словесним усним звітом про виконану роботу. В процесі обов'язково враховувалася допомога сурдопедагога. Весь процес навчання здійснювався в умовах поступового ускладнення мовленнєвої діяльності дітей шляхом повторення завдання, загальної його мети, називання способів дії, ускладнення словесного звіту. Всі складові мовленнєвого режиму в процесі виконання завдання пред'являлися з нормальною та шепітною силою голосу. Реалізація названих напрямків педагогічної роботи проводилася за спеціально визначеними методичними підходами: індивідуальний та диференційований підхід до слабочуючих дітей з різним рівнем розвитку; заохочення тих дітей, які успішно справляються з навчальним завданням на будь-якому етапі його виконання; закріплення у дитини дій самоконтролю шляхом відбору методичних прийомів (повторення завдання, виконання конкретного доручення, спонукання до дії, виконання за зразком, за аналогією, зосередження уваги дитини на способах виконання завдання шляхом повторення дії на кожному етапі діяльності і всього завдання в цілому).

Така робота фактично проводиться паралельно, але кожен із визначених етапів має свої конкретні методичні прийоми, до формування конкретних знань, вмінь та навичок на кожному із них окремо взятих.

В дослідженні брали участь слабочуючі, які за нашими показниками відносилися до відстаючих в розвитку. Загальна кількість їх становила 298 осіб. Навчальний експеримент був розрахований на один навчальний рік. Кількісні показники цього виду експерименту представлені на малюнку 1 (стор.39).

Показники корекційно-педагогічної роботи свідчать про широкі можливості компенсації негативних особливостей

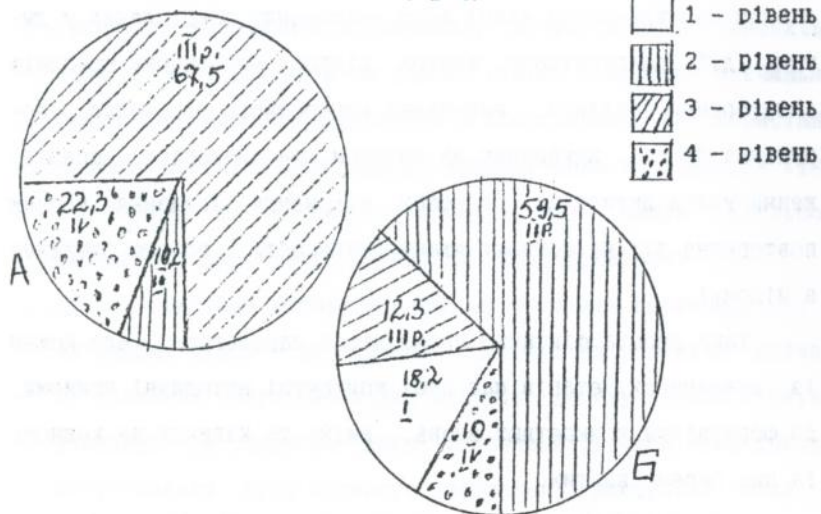
мислительної діяльності у слабочуючих дітей: підтвердилися дані про різномірність контингенту "випускників" спеціальних дошкільних закладів; була виявлена група дітей (8%), які не піддалися корекційній роботі. Це не розумово відсталі діти, але для них необхідна більш тривала корекційно-педагогічна робота, можливо ще з більш ранніх періодів розвитку.

Проводячи комплексно весь навчальний експеримент ми виділили суто теоретично мовленнєву готовність слабо-

Малюнок 1

Кількісні показники результатів
корекційно-педагогічної роботи з слабочуючими

(в %)

А - показники на початку

навчального року

Б - показники на кінець

навчального року

чуючих дітей оскільки саме цей компонент є визначальним для даної категорії дітей у вирішенні завдань ефективної

організації шкільного навчання (структура сучасної школи для дітей зі зниженим слухом орієнтована на різний рівень мовленнєвого розвитку дітей - 1-е та 2-е відділення).

Визначаючи зміст проекту програми, ми керувалися загальними та спеціальними завданнями навчально-виховного процесу в дошкільних закладах. Це мало своє відображення в спеціальних положеннях: врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, які прийшли до підготовчих груп; формування необхідних словесних узагальнень шляхом мовленнєвого розвитку та наочного мислення; активне формування образу слова на основі слуху - зорового сприймання; організація найбільш сприятливих умов для розвитку усного мовлення; максимальне використання залишків слуху дітей і розвиток їх слухового сприймання.

В запропонованому проекті програми поряд з загальними вимогами, особлива увага приділяється формуванню словесного мовлення в різних його аспектах (навички мовленнєвого спілкування, формування звуковимови, збагачення словникового запасу, оволодіння граматичними нормами мови), розвитку слухового і зорового сприймання мовлення.

Рівень засвоєння матеріалу запропонованого проектом програми, його відповідність віковим і індивідуальним особливостям дітей, а також доступність і ефективність визначалися за допомогою здійснення контрольних зрізів (чотири рази на рік).

На малюнку 2 (стор.41) представлені кількісні показники словникового запасу слаббчущих до і після підготовчого (навчального) періоду (в %).

Ефективність навчання повинна оцінюватися не лише кількісними показниками, хоч стабільність їх говорить сама

за себе. Аналогічні результати були досягнуті і відносно надбання вимовних навиків, звязного мовлення, що дало підстави під кінець навчального року вільно оперувати накопиченим словником в спілкуванні, відповідати на запитання, адекватно реагувати на вказівки педагога і т.ін.

Загальному мовленнєвому розвитку спонукали оволодіння початковими навичками читання та впровадження в зміст навчання предметно - практичної діяльності. Чергування в певній

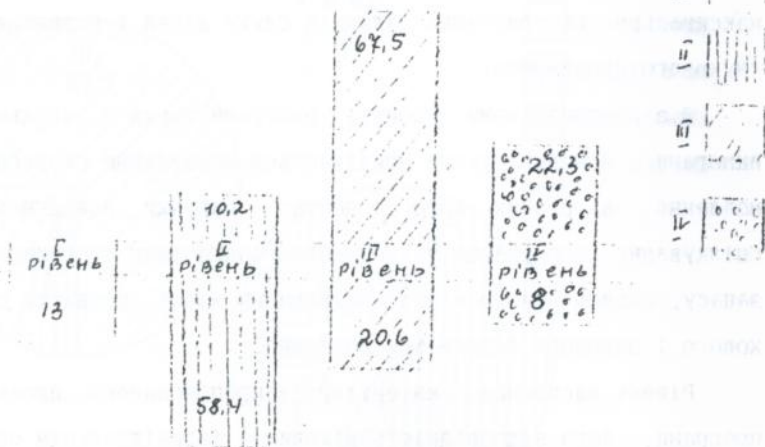
Малюнок 2

Кількісні показники володіння

словниковим запасом до і після підготовчого

періоду (в %)

ПІСЛЯ НАВЧАННЯ

послідовності трьох основних видів діяльності (ліплення, аплікація, малювання) з одними і тими ж об'єктами приводить до більш глибокого пізнання довкілля, допомагало розібратися в розмаїтті ознак явищ та предметів, пізнати варіативність і константність їх існування, а також (що є особливо важливим) спонукало до мовленнєвої діяльності.

Заняття з розвитку слухового сприймання допомогли сформувати у дітей вміння користуватися індивідуальною зву-

копідсилюючою апаратурою, вміння визначати джерело звучання, диференціювати звуки, користуватися голосом нормальної гучності та тембру і т.ін. Це також мало позитивний вплив на формування навичок вимови і на навчальний процес в цілому.

Одержані дані на основі здійснення контрольних зрізів, відгуки сурдопедагогів підтвердили ефективність результативної корекційно-педагогічної роботи.

Висновки

Матеріали нашого дослідження підтвердили правомірність вивчення проблеми підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності шкільного типу, як проблеми педагогічної та психологічної. Такий підхід не лише дає підстави для вирішення питання підготовки дітей зі зниженим слухом до шкільного навчання диференційовано і варіативно в залежності від спеціальних завдань та вимог сучасної школи. Він вносить, і що досить важливо, організуючий початок в систему шкільного навчання: зокрема, це відноситься до підготовчого періоду, яким починається для слабочуючої дитини навчальний рік в школі.

Виходячи з всього вищесказаного, ми прийшли до висновків:

1. Мовленнєва обмеженість слабочуючих шестирічок, лексичні та граматичні спотворення їх мовлення, ускладнюють сприймання навчального завдання, його загальної мети та правил виконання; об'єктивне оцінювання результатів своєї праці; вербалізації процесу діяльності і т.ін. Отже, труднощі, з якими зустрічаються слабчуючі діти в процесі засвоєння знань, обумовлені особливостями розвитку їх мовлення та мислення. Незнання окремих слів, або ж їх неповне

знання - це не просто факт мовленнєвого недорозвинення, а особливий рівень розвитку, особливий спосіб мислительної діяльності.

При всьому тому, що система навчально-виховного процесу в спеціальній школі для слабочуючих, орієнтована на формування мови в умовах спеціального навчання, ці діти не підготовлені до успішного засвоєння шкільної програми на наступних етапах навчання.

Мовленнєве недорозвинення слабочуючих дітей закономірно ускладнює і розуміння навчальних завдань, заважає усвідомленню правил його виконання, а звідси і відповідність вибору способів для вирішення поставлених завдань та їх ефективність.

2. Вивчення розвитку наочно-образного мислення у дітей зі зниженим слухом дало підстави для визначення деяких особливостей його формування в цьому віці, а саме: слабочуючі діти мають незначні відставання від своїх чуючих ровесників в визначенні однієї ознаки об'єкта (кольору, форми). На успішність здійснення цього виду класифікації впливає лише об'єктивна складність самого завдання; слабочуючі діти відчують великі труднощі в здійсненні класифікації об'єктів за двома ознаками. Зміна форми аналізу, ускладнення його умов приводять до того, що процес узагальнення не відбувається, або ж якщо і відбувається, то на більш низькому рівні; у слабочуючих дітей виникають труднощі з встановленням просто-ротно - часових зв'язків між ланками наочної ситуації (серії сюжетних картинок); у встановленні причинно - наслідкових відносин.

3. Своєрідність розвитку наочно-образного мислення у дітей з зниженим слухом передбачає вивчення того, як під впли-

вом різних видів допомоги змінюється рівень мислительних операцій: наскільки успішно діти справляються з навчальним завданням; як оволодівають здатністю до перенесення засвоєного способу дії на аналогічне завдання. Вивчення потенційних можливостей мислительної діяльності у дітей з зниженим слухом дало основу для визначення шляхів та способів формування у них необхідного рівня підготовки до навчальної діяльності шкільного типу: найбільш доступний для них вид допомоги – це додаткове показування вірного рішення, що розширює наочну основу для узагальнення – є найбільш продуктивним способом для здійснення класифікації об'єктів за однією ознакою; для цих дітей показником сформованості способів дій (після додаткової допомоги) стало перенесення засвоєного прийому на аналогічне завдання. Виходить, що перший вид допомоги дав підстави для визначення потенційних можливостей розвитку мислительних дій аналізу, синтезу та узагальнення наочно сприйнятих об'єктів.

Надання другого виду допомоги показало, що слабочуючі діти мають достатній рівень сформованості навчальної активності, який дає їм підстави для засвоєння розумових дій з допомогою сурдопедагога. Перенесення засвоєних способів дій на аналогічні завдання – це усвідомлення особистих дій. Але серед слабочуючих є і такі діти, для яких така система допомоги була недостатньою.

4. Вивчення особливостей володіння структурою навчальної діяльності у слабочуючих дало основу для визначення шляхів та засобів педагогічного впливу на формування у них здатностей до навчання в школі.

5. Вивчення особливостей підготовки слабочуючих шестирічок до навчання в школі послужило основою для

здійснення класифікації цієї категорії дітей: вони різні за рівнем мовленнєвого розвитку; за рівнем володіння мислительними операціями, структурою навчальної діяльності.

На цій основі визначені групи дітей з зниженим слухом з високим рівнем підготовки до навчання в школі (53% від кількості всіх досліджуваних), які справлялися успішно з навчальними завданнями в умовах експерименту; слабочуючі, яким необхідний був лише один вид допомоги (23,3%); діти з низьким рівнем здатностей до учіння (12,7%) та діти (11%) розумово відсталі.

6. На основі експериментальних даних визначені критерії оцінки рівня підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності шкільного типу.

7. Виконане експериментальне дослідження має практичну направленість: визначені в ньому особливості та закономірності формування готовності до навчання в школі слабочуючих дітей, можуть бути використані в роботі спеціальних дошкільних закладів для дітей зі зниженим слухом; педагогічно-корекційні моделі комплексного вивчення слабочуючих шестирічок та корекція негативних особливостей готовності їх до навчання в школі, можуть бути використані в масовій практиці роботи з слабочуючими дітьми; експериментальні дані, які ми одержали в нашому дослідженні, об'єктивно обґрунтовують реальні можливості диференційованого підходу до організації навчально-виховного процесу в спеціальних дошкільних закладах для дітей зі зниженим слухом, що дає підстави для раннього виявлення негативних особливостей розвитку слабчущої дитини та їх своєчасної корекції в сензитивні періоди; досвід роботи в експериментальних умовах з дітьми з зниженим слухом шестирічного віку може бути ви-

користаний для роботи з дітьми перших та других класів спеціальної школи.

8. Ми сподіваємось, що дане дослідження стане початком роботи над розробленням єдиної системи психолого - педагогічного вивчення та корекції низького рівня підготовки слабочуючих дітей до навчальної діяльності на протязі всього дошкільного віку; розроблення психолого - педагогічної системи попередження виникнення такого явища (низького рівня підготовки) шляхом вивчення слабчущої дитини на протязі всього її перебування в спеціальному дошкільному закладі і проведення адекватної корекційно-педагогічної роботи з нею.

Список публікацій по темі дослідження. Монографії, посібники, підручники, програми, статті, тези.

1. Монографія. Готовність слабчущих дітей до навчання в школі. - К., 1996. - 7,5 др. а.

2. Підручник. Буквар для підготовчого класу школи глухих. Співавтор. Б.М. Соломатіна, І.П. Колесник. - К., 1995. - 16,5 др. ар.

3. Підручник. Розвиток мовлення для підготовчого класу школи для дітей зі зниженим слухом. Співавтор. В.М. Пупенко і ін. - К., 1996. - 17,5 др. а.

4. Підручник. Букварь для підготовительного класу школи глухих. Співавтор. Б.М. Соломатіна, І.П. Колесник. - К., 1996. - 16,5 др. а.

5. Підручник. Вимова для підготовчого класу школи для дітей зі зниженим слухом. - К., 1996 (знаход. в видав.).

6. Програма з української мови для підготовчого - п'ятого класів школи слабчущих (2-ге відділення). - К., РУМК,

1986. -2,5 др.ар.

7. Програма для дошкільних закладів дітей зі зниженим слухом. Співавтор. -К., 1995. -1,0др.ар.

8. Родительская педагогика. Стаття, ж.Штиинца, 8, 1977. - Кишинев.- 0,5 др.ар.

9. Родители и их роль в воспитании детей. Стаття, ж.Штиинца, 9, 1977. - Кишинев. -0,5 п. л.

10. Подготовка детей к школе. В кн.: Психолого - педагогические вопросы воспитания детей дошкольного возраста. - Кишинев, 1980.-0,5 п. л.

11. К соотношению экспрессивной и импрессивной речи у слабослышащих детей. В кн.: Словарная работа в школе слабослышащих. - М., 1979. - 0,5п. л.

12. Подготовительная группа в детском саду. Нивыцмень- тул публік, 13. 10, 1979. - Кишинев.- 0,5п. л.

13. Учебная пропедевтика в структуре школы слабослышащих. В сб.: Восьмая научная сессия по дефектологии и пятое Всесоюзные педагогические чтения. - М., 1979.- 0,5п. л.

14. Изучение речевого развития слабослышащих детей. Стаття в ж. Дефектология, 2, 1979.-0,5п. л.

15. Некоторые аспекты формирования личности слабослышащего ребенка в процессе подготовки к школе. В кн.: Вопросы формирования всесторонне развитой личности. Под ред. М.К.Шеремет и др.-Кишинев, 1980.-0,5п. л.

16. Изучение речевого развития слабослышащих шестилеток. В сб.: Вопросы дефектологии в МССР.-Кишинев, 1980.-0,5п. л.

17. Несколько советов воспитателю подготовительной к школе группе. Стаття, ж. Русский язык в молдавской школе, 2, 1981. -Кишинев.-0,5 п. л.

18. Вопросы подготовки слабослышащих детей к школьному

обучению. В сб.: Проблемы коррекционно - воспитательной работы в специальных школах Молдавии. - Кишинев, 1981. - 0,5 п. л.

19. Роль предметно-практической деятельности в обучении слабослышащих речи. В сб.: Вопросы дефектологии в МССР. - Кишинев, 1981. - 0,5 п. л.

20. Готовность слабослышащего ребенка к школе - проблема педагогическая и психологическая. В сб.: Вопросы дефектологии в МССР. - Кишинев, 1982. - 0,5 п. л.

21. Подготовительная группа в детском саду. Статья в г. Инавнцэмынтул публик, 1979, 13.10.

22. Родительская педагогика. Статья в г. Инавнцэмынтул публик, 1977, 17.08.

23. Родители и их роль в воспитании детей. Статья в г. Инавнцэмынтул публик, 1977, 16.11.

24. Формирование письменной речи у детей с недостатками слуха. В сб.: Вопросы дефектологии в МССР. - Кишинев, 1988. - 0,5 п. л.

25. Предметно-практическое обучение в школе слабослышащих. В сб.: Девятая научная сессия по дефектологии и Шестые педагогические чтения. - М., 1982. - 0,2 п. л.

26. НОТ в процессе совершенствования воспитательной работы в специальной школе. Информационное письмо. ГДР., 1984. - 1,5 п. л.

27. Эффективность туристико-краеведческой работы в процессе воспитания подрастающего поколения. Информационное письмо. Соавтор. О.К.Александрова. - Киев, 1984. - 1,5 п. л.

28. Формирование письменной речи у детей с недостатками слуха. В сб.: Вопросы дефектологии в МССР. - Кишинев, 1988. - 0,5 п. л.

29. Готовность шестилетнего ребенка к школе. Информаци-

онное письмо.-К., ЦИУУ, 1989.-1,5п. л.

30. Особенности обучения слабослышащих шестилеток речи. В сб.: Научные записки по дефектологии.-М., 1990.-0,2 п. л.

31. Развитие речи слабослышащих первоклассников. В сб.: Коррекционно-воспитательная работа в специальных школах.-К., 1991.-0,5п. л.

32. Голосні звуки. Методичні рекомендації.-К., РУМК, 1991.-1,0др. ар.

33. Підготовка слабочуючих школярів до засвоєння мови на початковому етапі навчання. В зб.: Матеріали науково-практичної конференції.-К., УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1992.-0,2др. ар.

34. Проблема пониженной обучаемости у слабослышащих шестилеток. В сб.: Материалы международной научно-практической конференции.-Минск, ЛГПУ, 1994.-0,5п. л.

35. Підготовка слабочуючих школярів до засвоєння мовлення на початковому етапі. В зб.: Матеріали науково-практичної конференції.-К., УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1993.-0,2др. ар.

36. Активне самостійне мовлення дітей, як засіб розумової діяльності. В зб.: Нові інформаційні технології у психології.-Донецьк, ОПК, 1996.-0,2.

37. Виправлення вад вимови у дітей зі зниженим слухом. Метод. реком. співавтор.-К., 1996.-7,0др. ар. (в видав.).

38. Особливості мовлення слабочуючих дітей. Метод. реком.-К., 1996.-7,0 др. ар. (в видав.).

39. Активная самостоятельная речь слабослышащих детей. В сб. Материалы Межвузовской научно - практической конферен.-М., 1996. -0,2п. л.

40. Психологические основы самостоятельной речи у слабослышащих шестилеток. Материалы межвузовской научно -

практической конференции РГПУ им. В.И. Ленина. -М., 1996.

- 0,2 п. л.

41. Використання технічних засобів в процесі навчання вимові. Матеріали міжвузівської наукової конференції УДПУ ім. М.П. Драгоманова. - К., 1996. -0,2 др.ар.

Scheremet M.K. "The basics of psychological and pedagogical training of special needs children to their following learning in a school" a dissertation presented for a Pedagogical Science Doctor's degree.

The Institute of Defectology, Ukrainian APS.Kiev,1996.

The Metodic basic and practical situation of the considered problem in philosophical, psichologic, pedagogical and methodic literature are treated in the dissertation; the basics of psichologic - pedagogical training of special needs children to their following learning in a school are examined. The peculiarities of the forming process of such training are defined and reasoned; the models of the pedagogical influence on special needs child with a low level of the speech development and visual - image thinking, that can be used in a work of special needs preschool institutions and school as a sistemized theoretical science basic for problem children with audible defect's training to mastering knowledges on higher levels of school actions conclusion.

The dissertation consists of practical researching results; the system of conseptual apparatus of the special needs children training to learning in a shool is definded and it's structure and being are pointed; a conseption of the problem and a method of training special needs children for school is designed; the results of researching and their

providing in life are also shown.

Шеремет М.К. "Психолого-педагогические основы подготовки слабослышащих детей к обучению в школе".

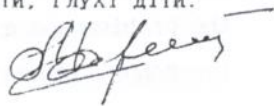
Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук, 13.00.03 – специальная педагогика.

Институт дефектологии АПН Украины г.Киев, 1997.

В диссертации освещаются методические положения и практическое состояние исследуемой проблемы в философской, психолого – педагогической и методической литературе; рассматриваются психолого – педагогические основы подготовки слабослышащих детей к обучению в школе; определены и аргументированы особенности процесса формирования такой подготовки; разработаны модели педагогического воздействия на слабослышащего ребенка с низким уровнем речевого развития, наочного – образного мышления, которые могут быть использованы в практике специальных дошкольных учреждений и школ, как системная научно-теоретическая основа для решения вопросов подготовки детей с недостатками слуха к усвоению знаний на более высоких этапах учебной деятельности.

Диссертация содержит результаты экспериментальных исследований: определена система понятийного аппарата подготовки слабослышащих детей к обучению в школе и уточнена её структура и сущность: разработана концепция проблемы и методика подготовки слабослышащих детей к школе; показаны результаты исследования и пути их внедрения в практику.

Ключові слова: підготовка до школи, мовленнєвий розвиток, наочно-образне мислення, потенційні можливості, педагогічно – корекційна робота, слабочуючі діти, глухі діти.

435367

AB 37.107